

Hanefî Usul Çerçevesinde Yeni Bir Sünnet Tasnifi Denemesi

Yavuz Köktaş*

 doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.490
Sayı: 2 | Ekim 2026
E-ISSN: 3108-8147

Profesör Doktor, Recep Tayyip
Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı, Rize/Türkiye

E-mail: yavuz.koktas@erdogan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9765-1712>
<https://ror.org/0468j1635>

Makale Türü: Araştırma Notu

Geliş Tarihi: 25.06.2026
Kabul Tarihi: 24.09.2026
Yayın Tarihi: 25.10.2026

Değerlendirme: Bu yazı, editör kurulu tarafından incelenmiştir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Taraması: Yapıldı.
iThenticate / turnitin.com

Etik Bildirim: dergi@nukkadhadis.com
- nukkadhadis.com

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

...

nukkadhadis.com

Öz

Bu çalışma, Hanefî usûl geleneği çerçevesinde sünnetin tanımı, tasnifi ve özellikle sünnetin terk edilmesinin hükmü etrafında ortaya çıkan kavramsal karışıklıkları ele almakta ve klasik Hanefî kaynaklar ışığında daha tutarlı bir derecelendirme önerisi geliştirmektedir. Yazıda, sünnetin yalnızca “yapıldığında sevap kazandıran, terk edildiğinde hiçbir sorumluluk doğurmayan fiiller” olarak anlaşılmasının Hanefî literatürle örtüşmediği gösterilmekte ve sorumluluğun dereceleri ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede Cessâs, Debûsî, Serahsî, Pezdevî, Neseî, Kâsânî ve İbn Âbidîn gibi usûlcülerin yaklaşımları karşılaştırmalı biçimde analiz edilmektedir. Bu analiz sonucunda Hanefî düşüncede sünnetin temelde sünnet-i hüda ve sünnet-i zevaid şeklinde bir ayrım olduğu, ama bu ayrımın tek ve mutlak olmadığı ortaya konulmaktadır. Sünnetle ilgili tüm ayrımlar dikkate alınarak dereceli bir yapıya sahip olduğu tespiti yapılmakta ve gösterilmektedir. Çalışma, modern literatürde yaygın olan ikili tasniflerin bu hiyerarşiyi yeterince yansıtmadığını savunarak, sünnetin terki meselesinin fiilin mahiyeti, Peygamber’in ona devamlılığı ve dinî sembol niteliği dikkate alınarak dereceli biçimde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Hanefî Mezhebi, Usul, Tasnif.

Atıf: Köktaş, Yavuz. “Hanefî Usul Çerçevesinde Yeni Bir Sünnet Tasnifi Denemesi”. *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 2 (Ekim 2026), 103-129.
doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.490

An Attempt at a New Classification of the Sunnah within the Ḥanafī

Uṣūl Framework

Yavuz Köktaş*

doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.490

Issue: 2 | October 2026

E-ISSN: 3108-8147

*Professor, Department of Hadith Studies, Faculty of Theology, Recep Tayyip Erdoğan University, Rize/Turkey

E-mail: yavuz.koktas@erdogan.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9765-1712
https://ror.org/0468j1635

Article Type: Research Note

Date Received: 2026-06-25

Date Accepted: 2026-09-24

Date Published: 2026-10-25

Review: This paper has been reviewed by the editorial board.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism checks: Yes. iThenticate / turnitin.com

Complaints: dergi@nukkadhadis.com - nukkadhadis.com

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

...

nukkadhadis.com

Abstract

This study addresses the conceptual ambiguities surrounding the definition, classification, and particularly the ruling on the abandonment of sunnah within the framework of the Ḥanafī uṣūl tradition, and proposes a more consistent hierarchical classification based on classical Ḥanafī sources. The article demonstrates that understanding sunnah merely as “acts that earn reward if performed and incur no responsibility if abandoned” does not align with Ḥanafī literature, and it outlines the degrees of responsibility associated with different acts. Within this framework, the approaches of uṣūl scholars such as al-Cassas, al-Dabusi, al-Sarakhsī, el-Bazdavi, al-Nasafī, al-Kasani and Ibn Ābidīn are comparatively analyzed. The analysis reveals that, in Ḥanafī thought, sunnah is fundamentally divided into sunnah-i huda (acts whose abandonment is blameworthy and which constitute religious symbols) and sunnah-i zevaid (acts of human or customary nature whose abandonment is not blameworthy), though this distinction is neither singular nor absolute. Taking all classifications of sunnah into account, the study demonstrates that it possesses a graded structure. It argues that the prevalent binary classifications in modern literature fail to fully reflect this hierarchy, concluding that the issue of abandoning sunnah should be evaluated gradationally, considering the nature of the act, the Prophet’s continuity in performing it, and its status as a religious symbol.

Keywords: Ḥadīth, Sunnah, Ḥanafī Madhhab, Uṣūl, Classification.

Citation: Köktaş, Yavuz. “Ḥanefī Usul Çerçevesinde Yeni Bir Sünnet Tasnifi Denemesi”. *Nukkad Hadis Araştırmaları Dergisi* 2 (Ekim 2026), 103-129.
doi.org/10.67764/nukkad.2026.2.490

محاولة لتصنيف جديد للسنة في إطار أصول المذهب الحنفي ياووز كوكطاش *

الملخص

تتناول هذه الدراسة أوجه الغموض المفاهيمي المحيطة بتعريف وتصنيف، ولا سيما الحكم المتعلق بترك السنة، في إطار تقليد أصول المذهب الحنفي، وتقتصر تصنيفاً هرمياً أكثر اتساقاً استناداً إلى المصادر الحنفية الكلاسيكية. وتبين هذه المقالة أن فهم السنة على أنها مجرد «أفعال تُكسب الأجر عند القيام بها ولا تترتب عليها مسؤولية عند تركها» لا يتوافق مع الأدبيات الحنفية، كما تحدد درجات المسؤولية المرتبطة بالأفعال المختلفة. وفي هذا الإطار، يتم تحليل مقارنة لمناهج علماء الأصول مثل الكساس، والدبوسي، والسارخسي، والبزدي، والنسافي، والكاساني، وابن عابدين. ويكشف التحليل أن السنة، في الفكر الحنفي، تنقسم أساساً إلى «السنة الهدية» (الأفعال التي يُنتقد تركها وتشكل رموزاً دينية) و«السنة الزائدة» (الأفعال ذات الطابع الإنساني أو العرفي التي لا يُنتقد تركها)، على الرغم من أن هذا التمييز ليس فريداً ولا مطلقاً. وبأخذ جميع تصنيفات السنة في الاعتبار، تبين الدراسة أن لها بنية متدرجة. وتدفع الدراسة بأن التصنيفات الثنائية السائدة في الأدبيات الحديثة لا تعكس هذه التسلسل الهرمي بشكل كامل، وتخلص إلى أن مسألة ترك السنة ينبغي تقييمها تدرجياً، مع مراعاة طبيعة الفعل، واستمرار النبي في أدائه، ومكانته كرمز ديني.

الكلمات المفتاحية: الحديث، السنة، المذهب الحنفي، أصول، تصنيف.

doi:10.67764/nukkad.2026.2.490

Issue: 2 | October 2026

E-ISSN: 3108-8147

أ. د. أقسم الحديث، كلية الإلهيات، جامعة رجب
طيب أردوغان

E-mail: yavuz.koktas@erdogan.edu.tr

https://orcid.org/0000-0001-9765-1712

https://ror.org/0468j1635

نوع المقال: ملاحظة بحثية

تاريخ الاستلام: 2026-06-25

تاريخ القبول: 2026-09-24

تاريخ النشر: 2026-10-25

مراجعة المقالة: تمت مراجعة هذه الكتابة من قبل
هيئة التحرير.

بيان أخلاقيات البحث: يُصرح بأنه تم اتباع
المبادئ العلمية والأخلاقية أثناء إجراء وكتابة هذه
الدراسة، وأن جميع المصادر المستخدمة قد تم
الاستشهاد بها بشكل صحيح.

فحص الانتحال: نعم iThenticate
/ turnitin.com

شكاوى ومقترحات:

dergi@nukkadhadis.com

- nukkadhadis.com

تضارب المصالح: ليس لدى المؤلف (المؤلفين) أي
تضارب مصالح للإعلان عنه.

الدعم المالي: يؤكد المؤلف (المؤلفون) أنهم لم
يتلقوا تمويلاً خارجياً لدعم هذا البحث.

الحقوق والترخيص: يحتفظ المؤلفون الذين
ينشرون في هذه المجلة بحقوق الطبع والنشر
لأعمالهم المرخصة بموجب رخصة المشاع
الإبداعي نسب المصنف - غير تجاري 4.0 دولي
(CC BY-NC 4.0).

...

nukkadhadis.com

Giriş

Sünnet Üzerine Düşünmek: Tanım, Tasnif ve Terkin Hükümü Problemi

Böyle bir yazıyı yazmama Müslümanlar arasındaki bazı tartışmalar ile mezheplerin sünnet tanımı ve sünneti terke dair kanaatleri sebep oldu. Soru(lar) şöyleydi: Sünnet neydi? Sadece yapınca sevap alınan şey mi idi? Terkinde “küçük” de denilebilecek hiçbir günah yok muydu? “Sünnet”in tanımındaki sünnet mutlak mıydı? Yoksa sünneti de kendi içinde bazı kategorilere ayırmak gerekiyor muydu? Mesela sünnet içinde sünnet-i müekkedenin terki ile diğerlerinin terki neydi, günah mıydı? Bunlar aynı mıydı? Sünnet-i müekkede ile sünnet-i hüda aynı şey miydi? Ayrıca sünnetlerin terki konusunda oluşan farklılık da bu yazıya sebep oldu diyebilirim. Zira bazı sünnetler var ki, yapılmadığında hiçbir mahzuru yok denildiğinde bu durum garibime gitmişti. Bildiğim şey şuydu: Bazı sünnetler var ki, onlara tahrimen mekruh dersek ağır bir hüküm, tenzihen mekruh dersek hafif bir hüküm söz konusu oluyordu. O zaman bu sünnetleri terkin durumunu izah edebilmek için ara kategorilere, yeni kavramlara ihtiyacımız var demekti.

Çoğu Müslümana göre sünnet, lafız olarak emir formunda gelmeyen, ama Allah Resulü’nün devam ettiği davranışları ifade eder. Emir varsa bu ya farzdır ya da vaciptir. Tabii bazen emrin bir karinesi, yani bağlayıcı olmadığına yönelik bir karinesi varsa o da sünnet yani tavsiye edilmiş bir davranış olabilirdi. Elbette farz veya vacip sünnet deliliyle de sabit olabilirdi, bunlar ayrı bir konu... Farzın terki, haram; vacibin terki tahrimen mekruh idi. Peki emir siğası olmayan davranışların yani sünnetin terki ne olacaktı?

Bu sorun bir sitede soru-cevap şeklinde ortaya konulan bir görüşte kendini göstermişti:

Soru: Sünnet ne demektir? Sünnet kaç kısımdır? Revatib sünnetlerin (vakit namazların öncesinde kılınan sünnetlerin) terkinin hükmü nedir?

Cevap: Cemaatle namaz Hanefîlere göre sünnettir. Ama vucub manasında sünnettir, yani efendimizin emriyle sabit bir namazdır, hükmü vacip kendisi sünnetle sabittir. Hanefî uleması farzı sünnetten ayırt ederken farz vakit namazını öğlenin farzı diğer kılınan namazlara da öğlenin sünneti isimlendirilmesi yapmışlardır. Farz namazların vakitlerinin müekkede sünnetleri yapsanız da olur yapmasanız da olur manasında değildir. Sabah namazının sünneti vacip derecesinde bir sünnettir.

Mülhaza: Farz namazların sünnetlerini terk etmek caizdir biliyorduk. Hangisi doğrudur. Sizin dediğiniz gibi farz namazların sünnetlerinin terk etmenin günah olması mı yoksa Halebi de yazıldığı gibi günah olmaması mı?

Cevap: Sünnet peygamberimizin devam ettiği fiillerdir. Hanefî usulcû ve fakihleri sünnetleri, sünenu'l-hüda (müekked sünnetler) ve sünenu'z-zevaid (müstehab ve mendub) diye iki kısma ayırmışlardır. (Bkz. İbn Abidin, Reddu'l-Muhtar, II, 424) Efendimiz terk etmeden devam ettiyse bunlara müekked sünnetler; eğer bazen terk ettiyse bunlara gayr-i müekked sünnetler denilir. Efendimiz (sas) bu sünnetleri terk edilmelerini eleştirerek yaptıysa bu eleştirisi bu sünnetlerin vaciplik manası içerdiğine delil kabul edilir.

Hanefî fukahası vacibin de sünnetin de terk edilmesini günah fiil olarak kabul etmişlerdir. Vacibin terkinin günahı sünnetin terkinin günahından daha ağırdır da demişlerdir. Vacibin terki haramdır. Sünnet-i Müekkede'nin terki de eğer sünnet güçlü delillere dayanıyorsa aynı vacibin terki gibidir. Yani en azından tahrimen mekruhtur demişlerdir. Namazların revatib sünnetleri müekked sünnetlerdendir. Hanefî fukahası bu konuda hem fikirdir. Bunların terk edilmesi de en azından tahrimen mekruhtur. Bu konuda aykırı bir görüş olarak "namazın revatib sünnetlerinin terk edeni günahkâr değildir" denilse de mezhepte sahih olan fetva bunun günahkâr olmasıdır. Cemaatle namaz Hanefîlere göre vaciptir. Esasen Hanefîlere göre müekked sünnet demek; sünnetle sabit vacip demektir. Mazeretsiz terk edenin şahitliği red olunacak kadar önemli bir ibadet ve İslam şairinden bir değerdir.¹

Yukarıdaki anlayışa göre;

a. Vacibin terki haram,

Sünnet-i müekkedenin terki tahrimen mekruhtur.

Böyle midir?

b. Sünenu'l-hüda'lar sünnet-i müekkededir; sünenu'z-zevaidler, müstehab ve menduptur.

Böyle midir?

Uyulması, uygulanması hidâyet; terk edilmesi de dalâlet olan sünnetler, 'sünnet-i hüda' kısmına girer. Ayrıca uyulması güzel, terki de mübah olan sünnetlere de, 'sünnet-i zâide' veya 'sünen-i zevâid' denir. Mesela ezan ve kamet gibi sünnetler; 'sünnet-i hüda' olarak tavsif edilmiştir. Bunlar İslâm dininin şîârıdır, başka dinlerde yoktur.

Sünnet-i zevâid ise, fer'i meseleleri içine alır. Mesela, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz cihada giderken deveye binmiştir. Ancak hayatında hiç deveye binmeyen bir mü'min, sünnete muhalefet etmiş sayılmaz. Zira deve, o zamana ait bir ulaşım

¹ <https://eskieserler.net/fetvadetayi.php?id=1403&listtype=list&limit=60&aranan=hanefi-usul-ve-fakihleri-sunnetleri-sunenu'l-huda-muekked-sunnetler-ve-sunenu'z-zevaid-mustehab-ve-mendub>

vasıtasıdır. Günümüzde ise bu vasıtalar çok çeşitlenmiştir. Fakat gördükleri iş aynıdır. Keza, Rasûlullah'ın (s.a.v.) kılık kıyafeti, elbise giyiş şekli, yemek yiyiş tarzı, yürüyüşü, yatışı, bir işe sağdan veya soldan başlaması, saç şekli, sarık sarma tarzı gibi âdetler de zevâid sünnetlerdendir.”²

Dikkat edilirse, iki sünnet var: Sünnet-i hüda ve zevaid. Gerçekten öyle midir? Tüm sünnet materyalini bu iki kavram açıklayabiliyor mu? Ezan ve kamet gibi ve deveye binmek gibi olmayan sünnetler de yok mudur? Ayrıca bir işe sağdan başlamak ile deveye binmek veya Peygamberimizin saç şekli aynı şey midir?

Aslında Diyanet de farklı bir şey dememektedir. *Hadislerle İslam* adlı kitapta şu tasnif yapılmıştır:

Hanefî fakihler sünnet tasnifinde *sünnet-i hüda* ve *sünnet-i zevâid* tabirlerini kullanarak sünnete mahiyeti itibarıyla farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Buna göre:

a) *Sünnet-i hüda*: Yerine getirilmesi dinî bir emir ve gereklilik olan sünnetlerdir. Bunu terk eden kimse bir *kerâhet* veya kötülük (*isâet*) işlemiş olur. Namazı cemaatle kılmak, ezan ve kâmet gibi dinin şâirinden olan hususlardaki sünnetler sünnet-i hüda kapsamındadır.

b) *Sünnet-i zevâid*: Hz. Peygamber'in, Allah katından bir tebliğ veya Allah'ın dinini açıklama niteliği taşımaksızın insan olarak yaptığı davranışlara “*zevâid sünnet*” veya “*âdet sünneti*” denilir. Hz. Peygamber'in giyim kuşam ve yeme içme tarzı, kişisel zevkleri, kına ile saç ve sakalını boyamış olması bu kapsama girer. Esasen bu fiiller dinî mükellefiyet çerçevesinde değildir. Yapılması dinen tavsiye de edilmemiştir. Bununla birlikte bir Müslüman, Hz. Peygamber'in bu tür davranışlarını ona olan sevgi ve bağlılığından dolayı yaparsa sevap kazanır ve övgüye lâyık olur. Terk ederse kınanmaz ve kötülük (*isâet*) işlemiş olmaz.

Sünnet, Hz. Peygamber'in gösterdiği hassasiyet bakımından da ikiye ayrılmıştır:

a) *Sünnet-i müekkede*: Hz. Peygamber'in devamlı yaptığı, bağlayıcı ve kesin bir emir olmadığını göstermek için de nadiren terk ettiği fiillere “*müekkede sünnet*” denilir. Bunlar bir bakıma dinî vecibeler için koruyucu ve tamamlayıcı bir nitelik de taşımakta olup önem yönüyle farz ve vacipten sonra gelir. Meselâ abdest alırken ağza ve burna su verme, sabah namazının sünneti, ezan, kâmet, cemaatle namaz böyledir. Bu nevi sünnetleri yerine getiren kişi Allah'ın hoşnutluğunu kazanır, övgüye lâyık görülür, sevap elde eder. Terk eden kişi ise cezaya ve günaha çarptırılmasa da dinen azarlanmayı ve kınanmayı hak eder. Öte yandan farz

² <https://www.halisece.com/sorulara-cevaplar/1776-sunnet-i-huda-ve-sunnet-i-ze-vaid.html>

namazların cemaatle kılınması, ezan gibi dinî şiarlardan olan sünnetin bireysel olarak terki caiz olmakla birlikte, toplum olarak toptan terk edilmesi ve ihmali caiz değildir.

b) *Sünnet-i gayri müekke*: Hz. Peygamber'in ibadet türünden olup bazen yaptığı bazen da terk ettiği fiil ve davranışlara "*gayri müekke sünnet*" denilir. *Nafile* ve *müstehap* hatta *mendup* tabirleri de çoğu kez bu anlamda kullanılır. İkinci ve yatsı namazlarının farzlarından önce kılınan dörder rekâtlık namazlar, vacip kapsamında olmayan infak ve yardımlar böyledir. Bu tür sünneti yerine getiren kişi sevap kazanır ve dinen övgüye lâyık görülür, terk eden kişi ise dinen kınanmaz. Bu iki sünnet (müekke ve gayri müekke) çeşidine "*hüdâ sünneti*" de denir.

Görüldüğü gibi iki farklı açıdan tasnif yapılmıştır: Mahiyet ve hassasiyet açısından. Bunlar farklı şeyler midir yoksa aynı olgunun iki farklı tasnifi midir? Bu tasnif, meseleyi daha da karmaşıklştırmıştır. Bu ikili tasnifin Hanefilere ait olup olmadığının muğlaklığı da çabası... Örneğin, DİA'da Ferhat Koca tarafından yazılan sünnet maddesinde "Hanefilerce yapılan diğer tasnife göre... sünnet-i müekke-gayri-müekke..." denilmekte, ancak kaynak Zekiyuddin Şa'ban verilmektedir.³ Aşağıda görüleceği üzere Müekke ve gayri-müekke şeklindeki tasnif ilk usûl eserlerinde yoktur. Sonrakilerde varsa bile belli belirsizdir ve tamamen sünnet-i hüda anlamındadır. Dolayısıyla "mahiyet bakımından sünnet-i hüda-zevaid; hassasiyet bakımından müekke-gayri-müekke" şeklinde bir ayırım yapmanın pek bir anlamı yoktur. Ayrıca müekke ve gayri-müekke sünnet çeşitlerine "*sünnet-i hüda*" denmesi ise ilk kez duyduğum bir şeydir. Öyle anlaşıyor ki, netlik yok!

Özetle denilebilir ki, sünnet-i müekke ile ilgili verilen bazı örnekler aynı zamanda sünnet-i hüdanın da örnekleri. Burada sünnet-i hüda-sünnet-i müekke ayırımı yapılmış ancak aynı değerlendirilmiştir. Sünnet-i gayri-müekke ile sünnet-i zevaid ise verilen örneklerle bakınca ibadet ve adet olma açısından tamamen farklıdır.

Aşağıda göstereceğim, aslında benim denemem, bu dört farklı sünnet kavramını sünnet kavramının dört farklı derecesi olarak ortaya koymak olacaktır.

Çağdaş Hanbelilerden İbn Baz çok daha esnek bir görüş ortaya koyar. Şöyle ki:

Soru:

Bir kardeşimiz soruyor: "Namazdan önce veya sonra kılınan sünneti, namazı kılan kişi yerine getirmese, günah işler mi?"

³ Ferhat Koca, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/155.

Cevap:

Günah işlemiş olmaz. Bunlar nafilidir. Öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarının sünnetleri tümüyle nafilidir. Farz olan sadece şu beş vakit namazdır:

Sabah Namazı: İki rekât,

Öğle, ikamet eden için dört rekât,

İkindi, mukim için dört rekât,

Akşam, mukim ve yolcu için üç rekât,

Yatsı, mukim için dört rekât.

Bunların yanında kılınan namazlara gelince hepsi nafilidir:

Öğle Sünneti: Öncesi dört rekât, sonrası iki rekât; dört rekât kılsa da daha faziletlidir.

İkindi Sünneti: Öncesi dört rekât; Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi: "İkindi namazından önce dört rekât kılan kimseye Allah rahmet etsin, her iki selamla kılar."

Akşam Sünneti: Ezan ile ikindi arasında iki rekât, farzdan sonra iki rekât.

Yatsı Sünneti: Farzdan sonra iki rekât.

Sabah Sünneti: Farzdan önce iki rekât.

Tüm bunlar nafilidir; kılanın sevabı vardır, bırakanın ise günahı yoktur.

Evet, böyle. Muhtemelen bu görüşü destekleyen hususlardan biri Talha b. Ubeydullah'tan rivayet edilen hadistir.

Necid ehlinden, saç başı dağınık bir adam Resûlullah'a geldi. Sesinin uğultusu işitiliyor, ne söylediği anlaşılmıyordu. Yaklaşınca İslâm hakkında sorduğu anlaşıldı. Resûlullah ona şöyle buyurdu: "Gece ve gündüz beş vakit namaz." Adam: "Bunlardan başka üzerime düşen bir şey var mı?" dedi. Resûlullah: "Hayır, ancak gönüllü olarak yaparsan." buyurdu. Sonra: "Ramazan orucu." dedi. Adam: "Bundan başka var mı?" dedi. Resûlullah: "Hayır, ancak gönüllü olarak." buyurdu. Ardından Resûlullah ona zekâtı da zikretti. Adam yine: "Bundan başka var mı?" dedi. Resûlullah: "Hayır, ancak gönüllü olarak." buyurdu. Bunun üzerine adam arkasını dönüp giderken: "Allah'a yemin ederim ki buna ne bir şey eklerim ne de eksiltirim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Doğru söyledi ise, bu adam kurtuluşa ermiştir."

Bu hadis, Nevevî'nin (ö. 676/1277) de belirttiği üzere, sünnetleri terk eden kimse'nin âsi olmadığını, sadece farzlarla yetinse bile müflih (kurtuluşa ermiş) sayıldığını göstermektedir. Âsi olmadığına göre, günahkâr da değildir. Bu sebeple İbnü'l-Arabî şöyle demiştir: "Eğer bir kimse bütün nafileleri terk edip sadece farzlarla

yetinse, ona ne denir? Deriz ki: ‘Doğru söyledi ise kurtuluşa ermiştir.’ Çünkü (Peygamber) ‘Bunlardan başka üzerime düşen bir şey var mı?’ sorusuna ‘Hayır, ancak gönüllü olarak.’ buyurmuştur.”

Bununla birlikte bazı âlimler, hadisin sünnetlerin terkine cevaz verdiği izlenimini doğurduğu ve bunun zemmedilen bir durum olduğu gerekçesiyle hadisi problemli görmüşlerdir. Öncelikle hadis sünnetin terkine teşvik etmemektedir. Zira sünnetleri yerine getirmeye, sünnetin önemine, ihyasına yönelik teşvikle ilgili burada zikredemeyeceğimiz kadar pek çok hadis var. Onlardan sadece birini nakledelim: Ebû Hureyre"den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Allah şöyle buyurdu: "Kim benim bir velî kuluma (dostuma) düşmanlık ederse, ben de ona harp ilân ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafile ibadetlerle de bana yaklaştırmaya devam eder, ta ki ben onu severim. (Sevince de) artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona (istediğini) veririm. Bana sığınırse muhakkak onu korur ve kollarım..."” (Buhârî, Rikâk, 38)

Buradan anlaşılan şudur: Sünnetler, farz ibadetler gibi değildir. Sünneti terk de farz ibadeti terk gibi değildir. Ama mezkur hadiste asla sünneti terke teşvik yoktur. Bazı alimlere göre üstteki hadis şöyle anlaşılmalıdır:

Hadisin bağlamını dikkate almak gerekir. Hadis farz ibadetleri öğrenmek isteyen bir yabancıya yöneliktir. Peygamber burada kişinin temel İslam ilkelerini öğrenmesini amaçlamıştır. Dolayısıyla “istersen yap” ifadesi sadece gönüllü ibadetlerin kişiye bağlı olduğunu belirtir; sünnetin önemini azaltmaz. Yani mesele konunun bağlamında anlaşılmalıdır, genel bir sünneti terk izni verilmiş gibi yorumlanamaz. Hadis, farz ile nafileyi net bir şekilde ayırır: Farzlar: Günlük beş vakit namaz, oruç, zekât. Nafileler/sünnetler: Gönüllü ibadetler. Âlimler, bu ayrımı vurgulayarak hadisin sünneti küçümsediği anlamına gelmediğini belirtir.

İlginçtir, Leknevî (1848-1886) de, kendi zamanında sünneti terk sorunundan bahseder. Örneğin, “et-Ta’liku’l-Mümecced” inde kendi zamanında bulunan bazı insanların “Müekked sünnetlerin terk edilmesinde herhangi bir beis olmadığı şeklinde düşündüklerini ve bu düşüncelerinin hatalı olduğunu belirtir. Ona göre doğru olan müekked sünnetin terk edilmesi durumunda terk ediciye vacibi terk eden kimsenin daha aşağısında bir vebal yükleneceğidir. Bu görüşünü de usulcülere isnat eden Leknevi bu konuda ispat sadedinde Taberânî’nin (ö. 360/971) rivayet ettiği “Altı kişiye lanet ettim” şeklindeki hadiste Efendimizin lanetli altı kişinin altıncısı olarak “Sünneti terkeden” kişiyi saymasını zikreder.⁴

⁴ Bk., Ebû’l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *et-Ta’liku’l Mümecced ala Muvattai Muhammed* (Dimeşk: Dârul-Kalem, 2011), 1: 192.

Benim tasnif denememe ilham veren de aslında bu düşüncedir. Ancak burada da bazı sorunlar vardır. Dikkat edilirse Leknevî, vacip ile sünnet-i müekkedeyi ayırmaktadır. Bu da vacibi terk ile sünnet-i müekkedeyi terkin, aralarında fark olsa da günah yüklenmeye sebep olduğunu gösterir. Ama meselenin daha ince noktaları vardır. Burada sünnet-i müekkede ile sünnet-i hüda mı kastedilmektedir? Yoksa sünnet-i hüda da dahil mutlak olarak müekked sünnetlerin hepsi mi? Hepsidersek Hanefîlerin genel kanaati sünnet-i müekkedelerin terkinin günah gerektirmeyeceği yönündedir. İşte bu noktada belki sünnet-i hüda ile sünnet-i müekkedeyi bile ayırmak gerekecektir. Leknevî'nin düşüncesinde bu ayırım var mı bilmiyorum. Sünnet-i müekkede ile sünnet-i hüdayı kastetmiş gibidir. Zira onu terkin sonucunu vacibi terk ile kıyaslamıştır. Eğer sünnet-i hüdayı kastetmişse aslında Leknevî yeni bir şey demiyordur. Zira sünnet-i hüdanın terkinde kınama vardır. Ama özellikle sünnet-i müekkede demiştir. Belki de sünnet-i hüda zaten problem yoktur, problem sünnet-i müekkededir. Leknevî bir izah yapma gereği duymuştur. Tabii sünnet-i hüda ve sünnet-i müekkede şeklinde iki ayrı kategorinin varlığı da Hanefî düşüncede pek net değildir, ama bazı araştırmalarda bazı Hanefîlerin bu ayrımı yaptığı ifade edilmiştir. Buna göre sünnet-i hüda ile sünnet-i müekkede arasında bazı Hanefî alimler fark görmüş ve birincisini sevap bakımından ikincisinden daha üstün tutmuştur. Bu sebeple terk edene, vacip konusundaki cezadan bir derece azı verilir. Bu görüşe göre her sünnet-i hüda sünnet-i müekkede olsa da sünnet-i müekkede sünnet-i hüda değildir.

İşte bu çalışmada bu ayrımları netleştirmeyi arzu etmekteyiz. Bütün bunları görmek için kaynaklara ve özellikle Hanefî kaynaklarına bakmak gerekir.

Hanefî Usûlunde Sünnet ve Terki

1. Cessâs (ö. 370/981)

Cessâs'ta "sünnet-i hüda" ve "sünnet-i zevaid" gibi spesifik terimler (ıstılah olarak bu isimlerle) doğrudan geçmemektedir. Cessâs, bu ayrımları daha genel kavramlar (vâcip, nedb, mübah ve Nebi'nin adet üzere yaptığı fiiller) üzerinden anlatmıştır.

1. Sünnetin tanımı ve "devamlılık (müekkede)" kavramı

Cessâs, sünnetin tanımında "devamlılık" (müdâveme) şartını zikrederek, "Sünnet-i Müekkede" kavramının temelini şu ibareyle atmaktadır:

"Nebi aleyhisselam'ın sünneti; kendisine uyulması ve üzerine devam edilmesi (müdâveme) için yaptığı veya söylediği şeylerdir. Bu kelime, yolun 'senen'inden (yolun gidişatından) alınmıştır ki o da üzerinde yürünecek ana caddedir."⁵

2. Sünnetin kısımları (farz, vacip, nedb)

Cessâs, sünneti genel anlamda "yol" olarak aldığı için farz ve vacip kavramlarını da bu başlık altında zikretmiş, ancak "mübah"ı sünnet kavramından ayırmıştır. Bu ayırım, ibadet olmayan âdet sünnetleri yani zevaid ile hüda arasındaki farka işaretler:

"Sünnetin hükümleri üç kısımdır: Farz, Vacip ve Nedb (mendup). Mübah (serbest) olan şeye ise sünnet lafzı pek kullanılmaz. Çünkü biz açıkladık ki, sünnetin manası: Kendisine uyulması, üzerine devam edilmesi ve kendisiyle sevap hak edilmesi için yapılan veya söylenen şeylerdir. Bu (sevap) ise mübah kısmında yoktur."⁶

Cessâs burada teknik olarak ibadet/teşri amaçlı olmayan fiilleri "Sünnet" teriminin anlamından hariç tutmaktadır ki bu, sonraki dönemlerde "sünnet-i zevaid" olarak sınıflandırılan kısımdır.

3. Sünnet-i zevaid'in karşılığı (âdet ve beşerî fiiller)

Cessâs, Hz. Peygamber'in yeme, içme, giyinme gibi beşerî ve âdet gereği yaptığı fiilleri (sünnet-i zevaid) şu şekilde açıklar ve bunların vacip (bağlayıcı) olmadığını belirtir:

"Nebi aleyhisselam'ın, her şahsın bizzat ihtiyaç duyduğu ve âdeten müstağni kalamayacağı; yeme, içme, kalkma, oturma ve uyuma gibi fiilleri ile; eve girdiğinde ayakkabısını tamir etmesi ve elbisesini dikmesi gibi rivayet edilen fiillere gelince; bunlar vücut (zorunluluk) ifade etmez. Çünkü biz biliyoruz ki, O bu fiillerden ayrılamazdı ve bu fiilleri yapmaya ihtiyaç duymak herkes için bir zorunluluktur. Bununla birlikte, O'nun her halini (bu konularda) bağlayıcı kabul etmenin imkansızlığı nedeniyle, bu konularda O'na (bağlayıcı şekilde) uymanın bir yolu yoktur."⁷

Özetle: Cessâs'ın metninde "müekkede" kavramı, tarifteki "yudâvimu aleyhi" ifadesiyle karşılanmıştır. "Sünnet-i zevaid" kavramı ise, "mübah" kategorisinde değerlendirilmiş ve Hz. Peygamber'in yeme-içme gibi beşerî âdetleri olarak tanımlanıp, bunlara teknik anlamda "sünnet" denilmesinin zor olduğu, çünkü bunlarda sevap ve uyma zorunluluğunun bulunmadığı belirtilmiştir.

⁵ Ebu Bekr Ahmed b. Ali Cessâs, *el-Fușûl fi'l-uşûl*, nşr. Uceyl Câsim en-Neşmî (Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf el-Kuveytiyye, 1414/1994), 1: 231.

⁶ Cessâs, *el-Fușûl*, I: 236.

⁷ Cessâs, *el-Fușûl*, I, 232.

2. Debûsî (ö. 430/1039)

Ebu Zeyd ed-Debûsî, meşru kılınan hükümleri (derecelerine göre) dörde ayırmıştır: Farz, vacip, sünnet ve nafil. Debûsî, doğrudan "sünnet-i hüda" veya "sünnet-i zevaid" terimlerini kullanmamıştır. Ancak yaptığı tanımlar ve hükümler incelendiğinde; "Sünnet" başlığı altında anlattıkları sünnet-i hüda kavramını, "nafile" başlığı altında anlattıkları ise sünnet-i zevaid kavramını karşılamaktadır.

1. Meşru kılınanların taksimi

Debûsî, ibadetlerin derecelerini önce dörde ayırır:

"Allah Teâlâ'nın hakkı olarak meşru kılınanlar dereceleri bakımından dördtür: Farz, vacip, sünnet ve nafil."⁸

2. Sünnetin tanımı

Debûsî, sünneti "dinin yolları" olarak tanımlar ve sahabenin yolunu da buna dahil eder:

"Sünnete gelince: O, alışılmış yol demektir. Lakin şariat örfünde bununla, dinin yolları kastedilir; gerek Resul'ün (s.a.v.) sözü veya fiili olsun, gerekse Sahabe'ye (ait olsun)..."⁹

3. Nafilinin tanımı

Debûsî, nafileyi "ziyadelik" olarak tanımlar ve "tatavvu" ile eş anlamlı tutar. Bu, zevaid sünnetlerin karşılığıdır:

"Nafileye gelince: O, fazlalık demektir. O, kulun farzlar ve meşhur sünnetler üzerine ziyade olarak yaptığı ibadetlerdir. Nafil ve tatavvu, dil örfünde eş anlamlıdır ve her ikisiyle de kulun üzerine (borç) olmayan bir ibadet kastedilir..."

4. Sünnetin hükmü

Debûsî, "sünnet" olarak tanımladığı kısmın terk edilmesini kınanma sebebi sayar, bu da onun müekkele olduğunu gösterir:

"Sünnetin hükmüne gelince... Kul onu ikame etmekle talep edilir ve terk etmesi sebebiyle kınanır (muatab), ancak bu bir vücubiyet veya farziyet değildir. Çünkü Sünnetin en alt derecesi, Resulullah'ın (s.a.v.) veya sahabenin bir yolu olmasıdır. Bu ise, ihya etmekle emrolunduğumuz ve öldürmekten (terk etmekten)

⁸ Ebû Zeyd Debûsî, *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fıkıh*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beyrut: Dârü'lKütübî'l-İlmiyye), s. 77.

⁹ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s.78.

nehyolunduğumuz bir yoldur. İhya etmek fiil ile olur; bunu terk eden kınanmayı hak eder. Ancak eğer onu (sünneti) hafife alarak terk ederse küfre veya fıskı düşer..."¹⁰

5. Nafilenin hükmü

Nafile (zevaid) kısmında ise terk edenin kınanmayacağını belirtir: "Nafileye gelince, onun hükmü: İşlenmesi durumunda sevap verilmesi, terk edilmesi durumunda ise yerilmemesidir (kınanmamasıdır). Çünkü o, kulun aleyhine (borç) değil, lehine bir ziyadelik kılınmıştır. Sünnet ise bunun hilafıdır; zira o Resulullah'ın (s.a.v.) yoludur, yolu ihya etmek üzerimize bir hak olduğundan, onu terk ettiğimizde azarlanırsınız."¹¹

Özetle Debûsî'ye göre:

Sünnet: Terki kınanmayı gerektiren, ihya edilmesi gereken yoldur. Bu, sünnet-i hüdaya tekabül eder.

Nafile: Yapana sevap olan ama terk edene kınama olmayan ziyade ibadetlerdir. Bu da sünnet-i zevaide tekabül eder.

3. Serahsî (ö. 483/1090 [?])

Serahsî, bu konuyu Mekhûl'den naklettiği bir taksim ile açıklamış, "sünnet-i hüda" tabirini kullanmış, "sünnet-i zevaid"i ise (kıyafet, yeme-içme vb.) "terkinde beis olmayan sünnet" olarak tanımlamıştır.

1. Sünnetin Tanımı ve Kısımları

Serahsî, sünneti iki ana kategoriye ayırır: Biri hidayet (hüda) olan ve terki sapıklık sayılan sünnetler (müekked), diğeri ise yapılması güzel olan ama terki günah olmayan âdet sünnetleri (zevaid).

"Mekhûl şöyle dedi: Sünnet iki kısımdır:

- a. Sünnet-i hüda: Yapılması hidayet, terki ise dalalet olan sünnet.
- b. Sünnet-i fezail/zevaid: Alınması güzel olan, terk edilmesinde ise bir sakınca olmayan sünnet."¹²

2. Sünnet-i hüda (müekkede) ve hükmü

Serahsî, dini sembol olan ve tamamlayıcı nitelikteki ibadetleri bu kategoride sayar:

¹⁰ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s.79.

¹¹ Debûsî, *Takvîmu'l-Edille*, s.79.

¹² Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Usulü's-Serahsî*, nşr. Ebu'l-Vefa el-Efğanî (İstanbul: ts.), I: 114.

"Birincisi (yani sünnet-i hüda), bayram namazı, ezan, kamet ve cemaatle namaz kılmak gibidir. Bu sebeple, eğer bir topluluk bunları terk ederse kınanmayı ve azarlanmayı hak ederler. Eğer bir belde halkı bunu terk eder ve (terk etmekte) ısrar ederlerse, bunları yerine getirmeleri için onlarla savaşılr."

3. Sünnet-i zevaid (Âdet Sünnetleri)

Serahsî, Hz. Peygamber'in beşerî hallerine ve adetlerine dair fiillerini ikinci kısımda (zevaid) değerlendirir.

"İkincisi (yani terkinde beis olmayan Zevaid sünnetler); Resulullah'ın (s.a.v) kalkması, oturması, giyinmesi ve binmesi gibi konularda nakledilen tarzıdır. O'nun ibadetlerdeki sünnetlerine de uyulur; (ancak dereceleri vardır): Bunlardan kiminin terki mekruhtur, kiminde terk eden 'kötü iş yapmış' sayılır, kiminde ise uyan kişi 'ihsan etmiş/güzel yapmış' olur ancak terk eden 'kötü iş yapmış' sayılmaz."

4. Nafile (gayr-i müekked sünnetler) ve hükmü

Serahsî, nafile kavramını "ziyadelik" olarak açıklar ve bunun farz ve vacip dışında kalan, yapana sevap kazandıran ancak terk edene ceza gerektirmeyen ibadetler olduğunu belirtir. Bu, genel anlamda gayr-i müekked sünnetleri kapsar.

"Nafileye gelince: O, ziyadelik (fazlalık) demektir... İbadetlerden nafile olanlar, bizim lehimize (sevap kazandırıcı) olarak meşru kılınmış olup aleyhimize (borç/zorunluluk) değildir. Tatavvu (gönüllü ibadetler) da böyledir; zira tatavvu, kişinin kendi isteğiyle yaptığı, yapmakla iyilik etmiş olduğu ve terk etmekle kınanmadığı şeyin adıdır. O (tatavvu) ile nafile aynıdır. Şer'i hükmü ise şudur: İşlenmesi durumunda sevap verilir, terk edilmesi durumunda ise ceza verilmez."¹³

4. Pezdevî (ö. 482/1089)

Ebü'l-Usr Pezdevî "azimet" konusunu işlerken şer'i hükümleri farz, vacip, sünnet ve nafile olarak dörde ayırmış; sünnet bahsinde ise doğrudan "sünnet-i hüda" ve "sünnet-i zevaid" terimlerini kullanarak bu ayrımları yapmıştır.

1. Sünnetin genel tanımı ve hükmü

Pezdevî, sünneti genel olarak tanımlarken, onun farz veya vacip olmadığını ancak terk edenin kınanacağını belirterek "müekked" manasına işaret eder:

"Sünnetin hükmü şudur: Kişiden, farziyet ve vücubiyet olmaksızın onu yerine getirmesi istenir. Çünkü o, ihya etmekle emrolduğumuz bir yoldur. Bu sebeple terk edilmesiyle kınanmayı hak eder."¹⁴

¹³ Serahsî, *Usûl*, I: 115.

¹⁴ Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma 'rifeti'l-uşûl (Uşûlü'l-Pezdevî)*, s. 1399.

2. Sünnet-i hüda

Pezdevî, sünnetleri ikiye ayırır ve birinci kısma "sünnet-i hüda" diyerek terk edenin durumunu açıklar:

"Sünnetler iki türdür:

1. Sünnet-i hüda: Bunu terk eden, isae (kötülük/günah) ve keraheti (mekruh işlemeyi) hak eder."¹⁵

3. Sünnet-i zevaid (ziyade/âdet sünnetleri)

İkinci kısım olarak zevaid sünnetleri tanımlar ve bunların terkinde "kötülük" (isae) olmadığını belirtir:

"İkincisi: Sünnet-i zevaid: Bunu terk eden bir kötülük (isae) hak etmez. Nebi aley-hisselam'ın giyimi, kalkması ve oturmasındaki gidişatı (siyer/tavır) gibi."¹⁶

Pezdevî, bu ayrımı yaparken Hz. Peygamber'in beşerî hallerini ve adetlerini zevaid kategorisine koymuş, bunları terk etmenin dini bir kınama gerektirmediğini ifade etmiştir.

4. Nafile

Pezdevî, "sünnet" başlığından ayrı olarak dördüncü bir kategori olarak "nafile"yi zikreder. Bu, genel anlamda bağlayıcılığı en az olan (gayr-i müekked) ibadetlerdir:

"Nafileye gelince: O, işlenmesi üzerine sevap verilen, terk edilmesi üzerine ise ceza (veya azarlama) verilmeyen şeydir."¹⁷

Özetle Pezdevî'ye Göre:

Sünnet-i hüda: Terki, "isae" (kötülük) ve kerahet gerektirir (müekked anlamında).

Sünnet-i zevaid: Peygamber'in beşerî adetleridir (giyim-kuşam vb.), terki isae (kötülük) gerektirmez.

Nafile: Yapılması sevap, terki cezasız olan fazladan ibadetlerdir.

5. Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310)

1. Sünnetin Tanımı ve Hükmü

"Sünnet: Dinde takip edilen yoldur. Hükmü şudur: Farziyet ve vücubiyet (vaciplik) olmaksızın, kişinin onu yerine getirmesi istenir. Ancak Sünnet, bazen Nebi

¹⁵ Pezdevî, *Kenzü'l-Vüsûl*, s. 139.

¹⁶ Pezdevî, *Kenzü'l-Vüsûl*, s. 139.

¹⁷ Pezdevî, *Kenzü'l-Vüsûl*, s. 139.

aleyhisselam'ın yolu (tarzı) üzere, bazen de sahabeden başkasının yolu üzere gerçekleşebilir."

2. Sünnet-i hüda

Metinde bu kısım, İmam Şafiî'nin (ö. 204/820) taksimi üzerinden aktarılsa da usuldeki terimsel karşılığı verir. Bu sünnetler, dinin şei'ri olup terk edilmesi "isae" (kötülük/kınanma) gerektirir.

"Sünnet-i hüda: Bunu terk eden isaeyi hak eder. Cemaat (ile namaz kılmak) ve ezan gibi."¹⁸

3. Sünnet-i zevaid

Bu kısım, Hz. Peygamber'in ibadet kastı olmaksızın, beşerî adetleri gereği yaptığı fiillerdir.

"Ziyade (sünnet-i zevaid): Bunun tekit edilmesi (yerine getirilmesi), terk edenin isaeyi hak etmesini gerektirmez. Peygamber'in giyimi, kalkması ve oturması konusundaki sünnetleri gibi."

4. Nafile (sünnet-i gayr-i müekkede)

Müellif, sünnet ve zevaid'den ayrı olarak "nafile" kavramını tanımlar. Bu tanım, fıkıh literatüründeki "sünnet-i gayr-i müekkede"yi (müstehap/mendup) karşılar.

"Nafile: (Vacip/gerekli olmaksızın) kişinin yapması durumunda sevap kazandığı, terk etmesi durumunda ise cezalandırılmadığı şeydir. Yolcu (seferi) olan için (namazda) iki rekatin üzerindeki fazlalık nafiledir."

Özetle *Metnu'l-Menâr*'a göre:

Sünnet-i Hüda: Terki kınanmayı (isae) gerektirir (ezan, cemaat gibi).

Sünnet-i Zevaid: Terki kınanmayı gerektirmez, beşerî adetlerdir (giyim, oturma gibi).

Nafile (Gayr-i müekkede): Yapana sevap vardır, terk edene ceza yoktur.

6. Kâsânî (ö. 587/1191)

Kâsânî, "sünnet-i hüda" ve "sünnet-i zevaid" terimlerini kelime olarak kullanmak yerine, bu kavramları "sünnet" ve "edeb" ayrımı üzerinden, "muvazabe" (devamlılık) şartına bağlayarak açıklamıştır.

Kâsânî'ye göre sünnet, Peygamberin devam ettiği şeydir; edeb ise devam etmediği şeydir.

¹⁸ Nesefî, *el-Menâr*, s. 1379.

1. Sünnet ile edeb arasındaki fark

Kâsânî, abdestin adaplarını anlattığı bölümde, sünnet ile edeb arasındaki temel farkı "devamlılık" esasına göre şöyle tarif eder:

"Sünnet ile edeb arasındaki fark şudur: Sünnet, Resûlullah'ın (s.a.v.) üzerine devam ettiği (muvazabe) ve bir manadan (mazeret/sebeb) ötürü ancak bir veya iki kez terk ettiği şeydir. Edeb ise, bir veya iki kez yaptığı ve üzerine devam etmediği şeydir."¹⁹

2. Sünnet-i müekke'de'nin hükmü ve terk edenin durumu

Kâsânî, ezan ve kamet bahsinde, bunların "sünnet-i müekke'de" olduğunu ve hüküm bakımından "vacip" gibi değerlendirildiğini, terk edenin "kötü iş yapmış" (isae) sayılacağını belirtir. Bu tanım, usul kitaplarındaki sünnet-i hüda'nın karşılığıdır.

"Meşayihimizin geneli, bunların (ezan ve kametin) iki müekke'de sünnet olduğunu söylemişlerdir... Çünkü sünnet-i müekke'de ile vacip (amel bakımından) birdir (denktir). Özellikle İslam'ın şairinden olan sünnetin terki caiz değildir; kim onu terk ederse 'isae' etmiş olur. Çünkü mütevatir sünnetin terki isae'yi (kötülüğü/ceza-yı) gerektirir."²⁰

3. Sünnetin (müekke'de) delili: Devamlılık (muvazabe)

Kâsânî, abdestte "Besmele" çekmenin veya "mazmaza"nın (ağza su verme) sünnet olduğuna dair delil getirirken, Peygamberin buna devam etmesini (muvazabe) delil gösterir. Bu, Hanefî usulündeki sünnet-i hüda kriteridir:

"Biz de bunun (Besmele'nin) sünnet olduğunu söyleriz. Çünkü Nebi (s.a.v.) abdestin başlangıcında buna devam etmiştir (muvazabe); bu (devamlılık) ise sünnet olduğunun delilidir."²¹

"Nebi'nin (s.a.v.) abdestte bunlara (mazmaza ve istinşak) devam etmesi, farziyete değil sünnet olduğuna delildir. Çünkü O, ibadetlerin sünnetlerine devam ederdi."

4. Gayr-i müekke'de sünnet (nafil/tatavvu)

Kâsânî, cuma namazından veya bayram namazından önce/sonra kılınan namazlar gibi konularda, eğer bir "devamlılık" yoksa veya Peygamberin bazen yapıp bazen terk ettiği sabitse, buna "tatavvu" veya "edeb" der.

¹⁹ Alâüddîn Ebû Bekr Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-Sanâ'î fî Tertîbi's-Şerâ'î* (Kahire, ts.), I: 24.

²⁰ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-Sanâ'î*, I: 147.

²¹ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-Sanâ'î*, I: 20.

"Çünkü bütün bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığına dair haberler gelen, fakat üzerine devam etmediği (muvaazabe yapmadığı) şeylerdendir (bu yüzden edeb/müstehap sayılır)."²²

Özetle Kâsânî'nin Tasnifi:

Sünnet (müekkede/hüda): Peygamberin (s.a.v.) ibadet kastıyla sürekli yaptığı, nadiren terk ettiği fiillerdir. Terki "kötülük/isae" sayılır. (Örnek: Ezan, cemaat, abdestte azaları üçer kez yıkamak).

Edeb (zevaid/gayr-i müekkede): Peygamberin (s.a.v.) bir veya iki kez yapıp devam etmediği fiillerdir. Yapılması sevap kazandırır, terki kınanmaz.

7. İbn Abidin (ö. 1252/1836)

İbn Abidin, *Reddül-Muhtar* adlı eserinde, "sünnet" konusu, namazın kısımları ve hükümleri bahsinde detaylıca ele alınmıştır. İbn Abidin, sünnet-i hüda, sünnet-i zevaid, müekkede ve gayr-i müekkede kavramlarını şu ibarelerle açıklar:

1. Sünnetin iki türü: Hüda ve zevaid

İbn Abidin, sünneti "hüda" ve "zevaid" olmak üzere iki ana kategoriye ayırır ve aralarındaki hüküm farkını şöyle belirtir:

"Sünnet iki kısımdır:

1. Sünnet-i hüda: Bunu terk etmek isae ve kerahet (mekruh) gerektirir. Cemaatle namaz, ezan, kamet ve benzerleri gibi.

2. Sünnet-i zevaid: Bunu terk etmek bunları (isae ve keraheti) gerektirmez. Hz. Peygamber'in (a.s.) giyimi, kalkması ve oturmasındaki gidişatı (siyer/tarzı) gibi."²³

2. Nafile ve zevaid ilişkisi

Müellif, nafile veya mendup (gayr-i müekkede) ile sünnet-i zevaid arasındaki farkı, birinin ibadet diğeri adet olmasıyla açıklar:

"Nafile –ki mendup da ondandır–: İşleyen sevap kazanır, terk eden ise kötü iş yapmış (müsi') olmaz. (Nafile'nin) sünnet-i zevaid'den daha aşağı derecede olduğu söylenmiştir... Ben (İbn Abidin) derim ki: Hüküm bakımından nafile ile sünnet-i zevaid arasında fark yoktur; çünkü her ikisinin de terki mekruh değildir. Fark ancak şundadır: Birincisi (nafile) ibadetlerden, ikincisi (zevaid) ise adetlerdendir."²⁴

3. Sünnet-i müekkede ve gayr-i müekkede ayrımı (devamlılık şartı)

²² Kâsânî, *Bedâ'î*, I: 23-249.

²³ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-Muhtâr* (Riyad, ts.), I: 218.

²⁴ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, I: 218.

İbn Abidin, "müekkede" kavramını "muvazabe" (devamlılık) şartına bağlayarak, terk edilip edilmemesine göre hükmü şöyle ayırır:

"Müekkede olmanın şartı, (Peygamber'in o fiile) –hükmen de olsa– terk ile birlikte devam etmesidir (muvazabe)... Lakin eğer (Peygamber'in fiili) terk olmaksızın (sürekli) ise, bu sünnet-i müekkede olduğuna delildir. Eğer bazen terk ile birlikte olmuşsa, bu gayr-i müekkede (müekked olmayan) olduğuna delildir."

4. Sünnet-i müekkede'yi terk edenin hükmü

Sünnet-i müekkede'yi (sünnet-i hüda'yı) terk etmenin hükmü hakkında ise şu ibareler yer alır:

"Lakin et-Telviḥ kitabında (şöyle denilmiştir): Sünnet-i müekkede'yi terk etmek harama yakındır, (terk eden) şefaatten mahrum olmayı hak eder... et-Tahrir kitabında ise: Onu terk eden, sapıklıkla nitelenmeyi (tadlil) ve kınanmayı (levm) hak eder (denilmiştir)... (Burada kınamayı gerektiren) terkten murat; özürsüz olarak ısrarla (devamlı) terk etmektir."²⁵

Özetle İbn Abidin'e göre:

Sünnet-i hüda (müekkede): Ezan ve cemaat gibi dinin sembolü olan ve Peygamber'in devamlı yaptığı ibadetlerdir. İsrarla terki günahdır (harama yakındır) ve kınanmayı gerektirir.

Sünnet-i zevaid: Peygamber'in giyim kuşam gibi beşerî adetleridir. Yapılması güzeldir, terki mekruh değildir.

Gayr-i müekked (mendup/nafile): Peygamber'in bazen yapıp bazen terk ettiği veya adet cinsinden olmayan nafile ibadetlerdir. Hüküm bakımından zevaid gibidir (terki mekruh değildir), ancak türü ibadettir.

Bu kadarının kafi olduğu kanaatindeyiz. Hanefî alimlerinde temel çerçeve şöyle özetlenebilir:

1. Sünnet-i Müekkede/Hüda: Peygamber'in ibadet amaçlı sürekli yaptığı fiiller. Devamlılık esastır, terk edilmesi kınamayı gerektirir.
2. Sünnet-i Zevaid/Gayr-i Müekkede/Edeb: Beşerî ve âdet fiilleri; ibadet yönü yok veya zayıf; terk edilince kınama yoktur.
3. Nafile/Gayr-i Müekkede/Tatavvu: İbadet yönü olan, farz-vacip dışı fiiller; terk edilince kınama yok, yapılınca sevap vardır.

²⁵ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, I: 220.

Sünnet Kavramında Derecelendirme Problemi ve Terkin Hükmüne Dair Bir Çözüm Önerisi

Alimler esas itibarıyla bu sınıflandırmada birleşmiş, farklar daha çok terminoloji ve kınama derecesinde ortaya çıkmıştır. Bazı alimler “sünnet-i hüda/zevaid” terimini kullanmamış; bir kısmı “sünnet/edeb”, diğerleri ise doğrudan “hüda/zevaid” kullanmıştır. Bazıları nafîle ile zevaidi ibadet ve adet olma açısından ayırıp hüküm bakımından fark gözetmemiştir. Bazı alimler sünnet-i müekkedeyi sünnet-i hüdaya eşitlemiştir, ki, genelde bunlar hep aynı anlamda kullanılmıştır.

İşte bu derece farkını ortaya koymada bir netlik olmayınca biz de hepsini kuşatacak bir tasnif denemesi yapmak istiyoruz. Bunun bir açıdan doğan bazı boşlukları kapatacağını ve karışıklığı önleyeceğini umuyoruz, ama şimdiden bunun eleştiriye ve geliştirmeye açık olduğunu söylemem gerekir.

1. **Farzın terki haramdır.** Büyük günah. Terkinde azap tehdidi vardır.
2. **Vacibin terki tahrîmen mekruhtur.** Küçük günah. Küçükten kasıt, sorumluluğu az anlamında değildir. Aşağıdaki tasniften dolayı, yani orada “küçük” kelimesini kullanmamak için burada “küçük günah” denmiştir. Ne olursa olsun, vacibin terki günahdır, ama farzın terki gibi de değildir. Bir tık aşağıdadır.
3. **Sünnet-i hüda:** Terki, kınama ve azar gerektirir. Buna “büyük azar” denilebilir. Bunun örneği cemaatle namaz, ezan ve kamettir. Sabah namazının iki rekat sünneti de tartışmalıdır. Onu vacip sünnet olarak görenler de vardır, ancak onu bir alt kategoriye yerleştirmek daha uygundur. Selam vermek hüda sünnetidir. Namazları saf halinde kılmak da hüda sünnetidir.
4. **Sünnet-i müekkede:** Terki, kınama ve azar gerektirir, ama bu azar hüdaya göre “küçük azar”dır. Sabah, öğle, akşam ve yatsının sünnetleri... Bunları mazeretsiz terkedenin kerahat işlediğini söyleyenler de vardır. Ben burada onu biraz açtım diyelim. Rukuda “sübhan rabbiye'l-azim” demek gibi... Yer içerken sağ eli kullanmak gibi...
5. **Sünnet-i gayr-i müekkede:** Buna nafîle de denmiştir. Sünnet-i zevaid içinde değerlendirildiği de olmuştur, fakat kurbet kastı olan ibadetleri zevaidden ayırmak için bu ayrımı yapmak daha uygundur. Dolayısıyla denilebilir ki, gayr-i müekkedeyi terkin hiçbir vebali yoktur. Ama fazileti vardır. Aşağıda göreceğimiz gibi zevaidi terkin hiçbir günahı yoktur. Örnek: İkinci ve yatsının sünnetleri gibi... Yine de gayr-i müekkedeyi terkin, edeb dışı veya diğer bir ifadeyle tenzihi kerahat olduğu söylenebilir, ki, bu da neredeyse mübah demektir.
6. **Sünnet-i zevaid** ise Hz. Peygamber'in yemek içmek, yürümek, giyinme gibi tamamen beşeri fiillerdir. Bunlarda kurbet kastı yoktur. Ne sevabı ne de

cezası vardır. Ancak bunlar Hz. Peygamber'e muhabbet kastıyla yapılırsa, fiilin kendisinden değil de muhabbet niyetinden dolayı az da olsa sevabı vardır.

Bunları şöyle ifade etmek de mümkündür:

1. Farzın terki	: Haram	= Pek kötü
2. Vacibin terki	: Tahrimen mekruh	= Çok Kötü
3. Sünnet-i hüdanın terki	: Büyük azar	= Orta Kötü
4. Sünnet-i müekkedenin terki	: Küçük azar	= Az Kötü
5. Sünnet-i gayr-i müekkedenin terki	: Tenzihen mekruh	= Çok az kötü
6. Sünnet-i zevaidin terki	: Mübah	= Nötr (Ne kötü ne iyi)

Görüldüğü gibi bu tabloda sünnet-i hüda-sünnet-i zevaid ayırımı ile sünnet-i müekkede-sünnet-i gayr-i müekkede ayırımı hem birleştirilmiş hem de araları nüanslarla ayrılmıştır. Biz böyle yapmanın sünnet materyalini daha iyi ifade ettiğini düşünüyoruz. Sünneti terkin sadece isaet/kınama/azar ve tenzihen mekruh ile ifade edilmesinin yetersiz olduğu söylenebilir. Ara kategorilere de ihtiyaç vardır.

Konunun anlaşılması açısından şu benzetme yapılabilir. Devlet memurlarının işledikleri suçlara göre aldıkları cezalar vardır. Suçun mahiyeti aynı olmadığı için haliyle cezalar da aynı değildir. Buna göre hafiften ağırına doğru suç işleyen devlet memuruna verilen cezalar şöyledir:

Uyarma: En hafif disiplin cezasıdır.

Kınama: Uyarma cezasına göre daha ağırdır.

Aylıktan Kesme: Memurun maaşından belirli bir oran kesilir, ki daha ağırdır.

Kademe İlerlemesinin Durdurulması: Memurun derece/kademesinde ilerlemesi belirli bir süre durdurulur.

Devlet Memurluğundan Çıkarma: En ağır disiplin cezasıdır. Memurun görevine son verilir.

Mübah olan sünnet-i zevaidin terkini saymazsak, diğerlerini bu cezalarla şu şekilde benzetebiliriz:

Sünnet-i gayr-i müekkedenin terki, uyarı mahiyetindedir.

Sünnet-i müekkedenin terkine kınama cezası verilir.

Sünnet-i hüdanın terki, aylıktan kesme gibidir.

Vacibin terki, kademe ilerlemesinin durdurulmasına benzer.

Farzın terki ise kişinin devlet memurluğundan çıkarılması gibidir.

Belki konumuz değil ama anlaşılın diye söylüyorum, bir de küfür vardır ki, bu da kişinin vatandaşlıktan çıkarılmasına benzer.

Tabloya göre şu ifade edilebilir. Bazı sünnet-i hüda'lar vardır ki, onların terki vacibin terki gibidir. Ezan, kamet, cemaatle namazın terki gibi. Usulcüler de bunları “vacibe benzer, vacip gibi” şeklinde değerlendirmiştir. Ama doğrudan vacip de dememiştir. Doğrudan vacip olmayınca terkine tahrimen mekruh demek de zor gözükmektedir. Tabii, bu noktada ferden terk ile toplumsal terkin de arası ayırt edilmelidir. Örneğin cemaatle namazın ferden terkedilmesinin kerahati ile toplu olarak terkedilmesinin kerahati arasında muhakkak fark vardır, olmalıdır. Aynı şey selam vermek için de geçerlidir. Bir kişi şu veya bu sebepler selam vermeyebilir, ama toplumda selamın kesilmesi faciaya eş değerdir.

Farz ve vacibin terkiyle ilgili bir şey demek istiyorum: Farzın terki haramdır ve azabı gerektirir. Vacibin terkinin de öyle olduğu söylenir. Ben aralarında küçük bir fark olduğunu söylüyorum: Vacibin terki azap gerektirir, ama bu azap farzın terki gibi şedid değildir. Tabii vaciplerin toplu terki farzla aynı oranda azap gerektirir kanaatindeyim.

Mezkur tasnifle ilgili şunu söylemem gerekir: Sünnet-i hüda ile sünnet-i müekkede ayrılmıştır. Aslında sünnet-i hüda'lar esasen sünneti müekkededir. Hanefî kaynaklarda araları pek ayrılmamıştır. Ya da belirsiz gibidir. Biz ayrılmasının daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Her sünnet-i hüda bir açıdan sünnet-i müekkede olabilir ama her sünnet-i müekkede sünnet-i hüda değildir. Benzer şekilde sünnet-i gayr-i müekkede ile sünnet-i zevaid arası da ayrılmalıdır. Sünnet-i gayr-i müekkede mendup demek mümkündür. “Mendup” burada o fiile sürekli devam edilmediğini, ama yapılırsa sevap alınacağını vurgulamak içindir. Sünnet-i zevaid ise tamamen adetle/beşeri unsurla ilişkili kılınmalıdır.

Bunun yanında bir de Allah Resulu'nden nakledilen bazı sünnetler vardır ki, kaynaklar bize onların farklı uygulandığını da nakletmektedir. Mesela Hz. Peygamber, oturarak su içmeyi tavsiye etmiştir. Ayakta da içmiştir. Abdest uzuvlarını üç kere de iki kere de bir kere de yıkamıştır. Suyu üç nefeste de iki nefeste de içmiştir. Ancak bu uygulamaların bazısını daha fazla yapmıştır. Bu durumda söylenecek şudur: Ayakta su içmek caizdir, ama evlanın hilafıdır. Abdest uzuvlarını bir kere yıkamak caizdir (nitekim farzdır) ama evlanın hilafıdır. Suyu iki nefeste içmek caizdir, ama evlanın hilafıdır. Yani daha faziletli olan suyu üç nefeste içmektir veya oturarak içmektir, ama iki nefeste ve ayakta içmekte hiçbir mahzur yoktur. Sünnet-i gayr-i müekkedenin terkinde oldukça az bir kerahat vardı. Çünkü Hz. Peygamber onları sürekli yapmasa bile ona muhalif bir davranışı da bilinmiyordu. “Evlanın hilafı”na dediğimiz hususlarda ise farklı uygulama vardır. Onun için burada daha faziletli olanın terkinde hiçbir mahzur yoktur.

Esasen bütün sünnetleri içerikleri, bağlayıcılıkları, muvazebenin ve yapılmasında ısrarın durumu, yapılmamasında gösterilen hoşnutsuzluk vs. açısından bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca sünnetlerin şekil ve mesaj yahut ruh açısından, yine tarihsel ve örfî olmaları bakımından değerlendirmek de dikkate alınması gereken bir durumdur. Ancak bazen bazı sünnetlerin hangi kategoriye girdiği veya yakın olduğu tartışma konusu olabilecektir. Belki de her bir sünneti ayrı ayrı değerlendirmek gerekecektir. Acaba Peygamberimiz bu sünnete devam etti mi? Devam etti ama uygulanması yönünde ısrarcı oldu mu, olmadı mı? Bir sünnetin terkinin eleştirdi mi, eleştirmedi mi? Terk halinde bir hoşnutsuzluk emaresi ortaya koydu mu, koymadı mı? Devam etti, ama adet olarak mı, ibadet olarak mı? O sünnet, evrensel mi yoksa örfî bir duruma mı işaret etmektedir? Bir sünneti yaptı diyelim, ayrıca onu farklı şekillerde uyguladı mı, uygulamadı mı? Farklı uygulamalar varsa hepsi de sünnet olacak mıdır yoksa çelişki varsayıp tercihe mi gidilecektir? Bir sünneti yaptı, ayrıca emretti mi, emretmedi mi? Emrettiyse, ayrıca kendisi farklı uygulamalar ortaya koydu mu, koymadı mı? Sünnet-i müekkedeyi ferden terketmek ile toplu olarak terketmek aynı mıdır? Kasıtlı terketmek ile mazeretli terketmek ve bunu sürekli yapmak bir değerlendirilir mi? En önemlisi de sünnet-i hüdayı, sünnet-i müekkedeyi, gayr-i müekkedeyi, zevaidi tespit etmek nasıl olacaktır? Bunların hepsi verilecek hükmün derecesini belirlemede etkili olacaktır.

Yine bazen sünnetlerde maksadda dikkate alınması gereken önemli bir nokta olabilmektedir. Mesela, ezanı yüksekçe bir yerde okumak sünnet-i müekkededir. Ama bugün mikrofon ile caminin içinde veya minarenin hemen girişinde okunmaktadır. Zira ezanı yüksekçe yerden okumak ezanı duyurmak içindir. Mikrofon bu görevi gördüğü için ayrıca yüksek bir yere çıkmaya gerek kalmamaktadır. Aynı şeyi abdest azalarını üç kere yıkamakla ilgili de söyleyebiliriz. Maksat azaların yıkanmasından emin olmaktır. Bugün musluklar şarıl şarıl akmaktadır. Eli-kolu musluğun altına sokmak da, dolu dolu bir avuç ile azalarını tek seferde yıkamak da mümkündür. Bu durum, sünnet-i müekkedeyi terk anlamına gelmez diye düşünüyorum. Aynı şey saf düzeni için de geçerlidir. Çocuklar arkada olmalıdır. Ancak bugün çocuklar saflara alınabilmektedir. Burada niyet faktörü devreye girmektedir. Çocukların saflara alınması, camide huzuru ve namazda huşuyu sağlamak veya çocukları abi, amca veya dedeleriyle birlikte aynı safta durdurarak kendilerinin değerli görüldüğü hissini vermek olabilmektedir. Burada mezkur maksadlar bu fiili sünneti terk çerçevesinden çıkarmaktadır. Bazen de sünnet kelimesini mutlak kullanarak yanlış bir izlenim uyandırılabilir. Örneğin Peygamberimiz yemeğini üç parmakla yerdi, parmaklarını yaladı. Dolayısıyla bunlar sünnettir. Ama sünnet-i zevaidir. Sanki mutlak söylenince sünnet-i müekkede izlenimi verilebilmektedir.

Yukarıda sunduğumuz tasnife dönersek bir örnek üzerinden onu açıklamam gerekir. Hayırlı işlerde, yeme-içmede sağ eli kullanma meselesi. Hanefî furu' kitaplarının bir kısmında bu meseleye değinilmezken, bir kısmında mesele sağ elle istinca ile birlikte ele alınmaktadır. Sağ elle istincaya dair yasağın varlığından dolayı ona mekruh denmektedir. Bu, muhtemelen tahrimen mekruhtur. Sağ elle yemek konusuna ise sünnet denmektedir. Ama buradaki sünnetin ne olduğu açık değildir. Muvazebeden bahsedildiğine bakılırsa sünnet-i müekkede olduğu söylenebilecektir. Ancak adet mi, ibadet mi olduğu tartışması da vardır. Buradan da sanki sünnet-i zevaid olduğu çağrışımı söz konusudur. Peki durum nedir?

Allah Resulu özellikle her hayırlı işe sağdan başlamayı sevmesi bir yana yeme-içmede sağ elin kullanılmasını tavsiye etmiştir. Sağ elle yeme-içmeye, sünnet-i hüda dense ağır bir hüküm olur. Sünnet-i gayr-i müekkede dense bu da hafif bir hükümdür. Dahası sağ eli kullanma Hz. Peygamber'in nadiren yaptığı bir şey de değildir. Sürekli yaptığına bakılırsa adet kabilinden zevaid dense bu da olmayacak bir şeydir. Zira adet değildir. Niye adet olsun ki! Hayırlı işlerde sağ Allah dahi tercih etmiştir. Onun için buna sünnet-i hüda'nın aşağısında sünnet-i müekkede demeyi tercih ediyorum. Terki de sünnet-i hüdanın terki gibi azar/kınama değil, daha hafif bir hükümdür. Ama terkinde az da olsa azar vardır. Onun için ara bir kategori olarak terkine mekruh diyorum. Tahrimen mekruh dense ağır bir hüküm, tenzihen mekruh dense hafif bir hüküm olur kanaatindeyim. Dolayısıyla mazeretsiz terki tahrimen mekruh olmasa bile mekruhtur. Biliyorum, Hanefîlerde mekruh denildiğinde tahrimen mekruh anlaşılmaktadır. İşte bundan dolayı ara kategorilere ihtiyacımızın olduğunu söylüyorum. Tekraren vurgulamam gerekirse, böyle sünnetlerin terkine tahrimen mekruh dense ağır; tenzihen mekruh dense hafif olacaktır. Onun için ara kategori olarak mekruh diyorum. Yer-içerken besmele çekmek; sonunda hamd etmek de böyledir. Allah Resulu bunlara devam etmiştir. Ama bunlar sünnet-i hüda gibi de değildir. Bunlara sünnet-i gayr-i müekkede muamelesi yapmak da hafif bir hüküm olacaktır. Bunlar sünnet-i müekkededir, ama terki sünnet-i hüdanın terki gibi de değildir. Saffın arkasında tek başına namaz kılmak sünnet-i müekkedenin terkidir. Buna sünnet-i hüdanın terki muamelesi yapmak ağır, gayr-i müekkede sünnetin terki muamelesi yapmak hafif olur. Yürüyerek yemek yemek veya bir şey içmek mekruhtur, ancak bunun kerahati sünnet-i hüdanın terki gibi de, sünnet-i gayr-i müekkedenin terki gibi de değildir. Ayrıca yürüyerek yemek ile ilgili bir durum var. Bazı yiyeceklerin durumu örfle ilgili olabilir. Dondurma gibi. Genelde dondurma yürüyerek yenilir. Bu, sanki bu yiyeceğin örfü gibidir. Burada en fazla denilebilecek şudur: Yürüyerek dondurma yemek evlanın hilafıdır. Ama caizdir, hiçbir mahzuru yoktur.

Sonuç

Bu çalışma, Müslümanlar arasında sünnetin anlamı, sınıflandırılması ve terk edilmesinin hükmü konusundaki tartışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Özellikle Hanefî Mezhebi perspektifi üzerinden yapılan analiz, sünnetin farklı derecelerde değerlendirilmesini ve terk edilmesinin hukuki ve ahlaki sonuçlarının detaylandırılmasını mümkün kılmıştır.

Öncelikle, çalışmada ortaya konulan temel bulgu, sünnetin sadece “yapılınca sevap alınan” veya “terk edilince günah oluşan” bir kategoriyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Hanefî literatürüne göre sünnet, farz ve vacib kavramlarıyla ilişkili olarak çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Farzın terk edilmesi açıkça haram iken, vacibin terk edilmesi tahrimen mekruh olarak değerlendirilir; dolayısıyla bu ayırım, ibadetlerin hukuki ağırlığını ve sorumluluğun derecesini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sünnetin kendi içinde yapılan tasnif –sünnet-i hüda, müekked ve gayr-i müekkede– daha ince bir değerlendirme imkanı sunmaktadır. Sünnet-i hüdanın terkinde büyük bir azarlama veya isâetin varlığı vurgulanırken, müekked sünnetin terkinde daha hafif bir azarlama söz konusudur, daha doğrusu olmalıdır; gayr-i müekkedenin terk edilmesi ise neredeyse herhangi bir vebale/hoşnutsuzluğa yol açmamaktadır. Bu derecelendirme, Hanefî metodolojisinin ihtiyatlı ve titiz yaklaşımını göstermekte ve mezhepler arası karşılaştırmalarda, özellikle diğer Sünni ekollerdeki sünnet tasnifleri ile farkını ortaya koymaktadır.

Bu tasnifin amacı, Hanefî geleneğin temel ilkelerine aykırı düşmeksizin mevcut terminolojiyi daha işlevsel hâle getirmektir. Bu tasnifte, farz ve vacipten başlayarak sünnet-i hüda, sünnet-i müekkede, sünnet-i gayr-i müekkede ve sünnet-i zevâid arasında hem normatif bağlayıcılık hem de terk hâlinin doğurduğu ahlâkî-hukukî sonuçlar bakımından kademeli bir yapı kurulmuştur. Özellikle sünnet-i hüda ile sünnet-i müekkedenin, yine sünnet-i gayr-i müekkede ile sünnet-i zevâidin birbirinden ayrılması, hem ibadet-âdet ayırımının korunmasına hem de “kınama/azar” derecelerinin daha tutarlı biçimde ifade edilmesine imkan sağlamaktadır.

Çalışmada ayrıca Hz. Peygamber’den farklı şekillerde nakledilen uygulamalar üzerinden “evlânın hilâfı” kavramı merkeze alınmış; bu tür fiillerde, daha faziletli olanın terk edilmesinin herhangi bir kerahet veya kınama doğurmadığı, sadece tercih edilen uygulamaya muhalefet anlamı taşıdığı vurgulanmıştır. Bu yaklaşım, sünnet-i gayr-i müekkede ile evlâ olan fiiller arasındaki farkı belirginleştirmekte ve sünnetin tek biçimli bir normlar bütünü olarak değil, dereceli ve bağlamsal bir yapı olarak anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

Son olarak, sünnetlerin hangi kategoriye dâhil edileceğinin her zaman genel kurallarla belirlenemeyeceği; her bir sünnetin, Peygamber'in o fiile devamı, terkine yönelik tavrı, emredici bir dil kullanıp kullanmadığı, farklı uygulamalara cevaz verip vermediği, evrensel mi yoksa örfî mi olduğu gibi çok boyutlu ölçütler çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, Hanefî sünnet anlayışını katı ve tek katmanlı bir normatif yapı olmaktan ziyade, derece, bağlam ve maksat merkezli bir bütünlük içinde yeniden düşünmeyi teklif etmektedir. Önerilen tasnifin nihai ve bağlayıcı olmadığı, aksine eleştiriye ve geliştirmeye açık bir deneme olduğu özellikle vurgulanmış; buna rağmen, sünnetin terkine ilişkin hüküm derecelerini daha anlaşılır ve tutarlı bir zeminde tartışmaya imkan sağladığı kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali. *el-Fușûl fi'l-uşûl*. nşr. Uceyl Câsim en-Neşmî. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-evkâf el-Kuveytiyye, 1414/1994.
- Debûsî, Ebû Zeyd. *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fıkh*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beirut: Dârü'lKütübî'l-İlmiyye).
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Adil Ahmed - Ali Muhammed. 13 Cilt. Riyâd.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin. *Bedâ'î 'u's-sanâ'î fî tertîbi's-şerâ'î*. Kahire: ts.
- Koca, Ferhat. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay. *et-Ta'lîku'l-Mümecced alâ Muvattai Muhammed*. thk. Takiyyüddin en-Nedvî. 3 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 2011.
- Pezdevî, Fahru'l-İslâm. *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma 'rifeti'l-uşûl (Uşûlü'l-Pezdevî)*. Ts.
- Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed. *Usulü's-Serahsî*. nşr. Ebu'l-Vefa el-Efğanî. İstanbul: ts.
- <https://eskieserler.net/fetvadetayi.php?id=1403&listtype=list&limit=60&aranan=harama&alanlar=0&siralama=8&arama=2&page=1>